

Inleiding

Piet Couttenier, lid van de KANTL

Walter Verschueren, KU Leuven

Naar aanleiding van de tweehonderdste verjaardag van de geboorte van Hendrik Conscience – 3 december 1812 – organiseerden de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- & Letterkunde (KANTL) en het Centre for Reception Studies/Centrum voor Receptie-studie (CERES) van de KU Leuven een tweedaags evenement. Daarin nam een tweedaags wetenschappelijk colloquium een centrale plaats in: op maandag 3 december 2012 programmeerde de KANTL in Antwerpen een colloquium onder de titel ‘De wereld van Conscience’. Op 4 december bracht het CERES een tiental sprekers uit binnen- en buitenland samen om zich te buigen over de receptie van Conscience in Europa: ‘De leeuw leeft! Hendrik Conscience in Europees perspectief.’ Het tweedaagse colloquium werd omkaderd door een avondprogramma in Antwerpen: een goed bijgewoonde en bijzonder sfeervolle voorleesmarathon – met fragmenten uit *Geschiedenis mijner jeugd* – in het Cultureel Ontmoetingscentrum Sint-Andries, dichtbij Conscience’s geboortehuis, en een avondlezing in het Letterenhuis. Dit is de inleiding tot dit speciale themanummer van de *Verslagen en Mededelingen van de KANTL*, waarin de bijdragen van de beide colloquia zijn gebundeld.

E-mail

piet.couttenier@
uantwerpen.be
walter.verschueren@
kuleuven.be

---

1. DE WERELD VAN CONSCIENCE

Het eerste luik van het colloquium vond plaats in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, meer bepaald in de historische ruimte van de Nottebohmzaal. An Renard, directeur van de EHC, was de gastvrouw. De plaats was niet toevallig gekozen: het Consciencecolloquium vond plaats in de bibliotheek die zijn naam draagt en in de onmiddellijke nabijheid van de plaats waar in 1883 zijn standbeeld werd opgericht, op wat nu het Conscienceplein heet. Een meer toepasselijke plaats was niet denkbaar om, tweehonderd jaar na zijn geboorte, te reflecteren op de betekenis van de figuur en het werk van Hendrik Conscience. In het EHC werd overigens in 2012 een kleine gelegenheidstentoonstelling (ook webtentoonstelling) ingericht over Conscience’s autobiografie *Geschiedenis mijner jeugd*, onder de titel *Helden mijner jeugd*.

Ook Conscience was een ‘held’. De roem van Conscience is in onze cultuur uitzonderlijk groot geweest, zij het niet onverdeeld gunstig. Het jaar 1912, de honderdste verjaardag van de schrijver, was het absolute hoogtepunt, maar ook het keerpunt van zijn waardering. Was hij tot dan toe het onbetwistbare symbool van de nationale Vlaamse letterkunde die na 1830 in België was ontstaan, de pionier die zijn volk leerde lezen, na 1912 raakte hij meer en meer in diskrediet als een gedemodeerd schrijver uit een verleden waaraan men in het nieuwe moderne Vlaanderen zo weinig mogelijk herinnerd wilde worden. Zijn romans heetten voortaan verouderd, zelfs onleesbaar. Conscience werd ook een achterhaald type van schrijver die esthetische kwaliteit nog ondergeschikt maakte aan maatschappelijk nut, persoonlijk prestige en materieel welzijn. Hij had daarenboven met zijn naïeve verhalen – Dasnoy karakteriseerde hem als ‘un coeur simple’ (Dasnoy, 1948, p. 206) – zijn volk verkéerd leren lezen, zoals Boontje schreef.

Nu we opnieuw stilstaan bij de verjaardag van zijn geboorte, tweehonderd jaar na 3 december 1812, wordt het hoog tijd om dit tot cliché geworden beeld achter ons te laten. Er is een grote beweging aan de gang, ook internationaal, om de negentiende eeuw volwaardig en *sui generis* te bestuderen, los van anachronistische standpunten en evaluaties. Talrijke vergeten schrijvers en interessante figuren worden herontdekt of in een nieuw daglicht geplaatst. Ook aan de universiteiten in Vlaanderen en Nederland zijn er jonge wetenschappers aan het werk die met een nieuwe bril de cultuur en de literatuur van de negentiende eeuw in de Lage Landen met hedendaagse methodes en technieken onderzoeken. Ook voor de studie van Conscience ligt er een brede baan van mogelijkheden open. We kijken wel op tegen een zekere achterstand. We hebben geen definitieve biografie die aan hedendaagse eisen voldoet, geen betrouwbare leeseditie, laat staan een historisch-kritische editie van zijn volledig oeuvre, zelfs geen wetenschappelijke bibliografie. Maar toch zijn er ook aanwijzingen van een kentering. In een recent verleden zijn er studies verschenen op verschillende gebieden. We halen enkele voorbeelden aan. Op het vlak van de waarderingsgeschiedenis onderzocht Tom Verschaffel de evolutie van de ‘slechte faam’ van Conscience (Verschaffel, 2001) en Matthijs de Ridder wijdde een uitgebreide studie aan de Conscienceviering van 1912 die als een ‘ouverture’ voor een nieuwe literatuur in Vlaanderen zou hebben gewerkt (De Ridder, 2008). Elisenda Sagner bracht nieuwe gegevens aan het licht over de roem van Conscience in Spanje (Sagner, 2007). Koen Calis plaatst geregeld blogberichten op het web met originele en interessante vondsten over de verspreiding van Vlaamse literatuur, o.a. Conscience, in het

buitenland (zoals in Nederland en Amerika) (<http://onttoovering.wordpress.com>). Over de historische roman signaleren we studies van Philippe Raxhon over Conscience's roman *De Boerenkrijg* (Raxhon, 1999), Paul Pelckmans over *Hugo van Craenhove* (2004) en van Jo Tollebeek over *De leeuw van Vlaenderen* in het kader van de mythevorming rond 1302 en de natievorming (Tollebeek, 2002 en 2004). *De leeuw van Vlaenderen* kreeg overigens het leeuwendeel van de aandacht: in 2002 bezorgde Edward Vanhoutte een kritische editie van de roman, waarvan in het jubileumjaar 2012 nog eens een herziene uitgave verscheen, een initiatief van het Letterenhuis (Conscience, 2012). Naar aanleiding van de eerste editie verscheen een bundel met zeven opstellen over *De leeuw* (Vanhoutte, 2002). In 2012 publiceerde Vanhoutte ook nog een editie-technische aantekening bij het prospectus en de marketing van de eerste druk (Vanhoutte, 2012). Op het vlak van de boekgeschiedenis verschenen studies over het *Album op de Leeuw van Vlaenderen* uit 1851 (Pauwels, 2004), de stripversie van *De Leeuw* uit 1984 (Grossey, 2012) en de illustratie van de eerste druk van de roman (Vanhecke, 2012). Op het gebied van de biografie beschikken we nu over twee belangrijke aanzetten in boekvorm: August Keersmaekers bracht de carrière van de schrijver in kaart, met een uitgebreide studie over de honoraria en de zakelijke boekhouding van de succesauteur (Keersmaekers 2009) en van Karel Wauters verscheen postuum een – jammer genoeg – onvoltooide biografie van Conscience, gewijd aan de jeugdjaren van de schrijver, ook een initiatief van het Letterenhuis in het Consciencejaar 2012 (Wauters 2012). Ten slotte is een poging ondernomen om de literair-historische betekenis van Conscience voor de Nederlandse letterkunde te beschrijven: in 2009 verscheen *Alles is taal geworden*, het deel van de *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* dat aan de negentiende eeuw is gewijd. Daarin wordt aan de romanauteur Conscience een belangrijke plaats toebedeeld, in een complexe samenhang van vernieuwing en continuïteit. Hij importeerde na 1837 een aantal dominante genres uit de Europese roman in het Vlaamse literaire systeem en bleef zowat een halve eeuw lang model en dynamisch referentiepunt voor de Nederlandse romanliteratuur in het Zuiden (Van den Berg & Couttenier, 2009).

Als we proberen onze hedendaagse voorstellingen over literaire en culturele kwaliteit te relativiseren en hoogte te nemen van opvattingen en normen van toen, wordt ook Conscience een boeiend fenomeen, een schrijver die in onze letteren de grote romangenes uit de Europese literatuur met succes introduceerde, soms verrassend inspeelde op het toenmalige intellectuele, politieke en sociale debat, zich in nationaal verband tot een gecanoniseerd schrijver

wist te ontwikkelen en een internationale carrière opbouwde. In talrijke Europese landen en Amerika *veroverde* de ‘Walter Scott van België’ specifieke lezersgroepen binnen de literaire markt. Conscience had met zijn optreden en zijn werk ook een belangrijke impact op de cultuur en de politiek in het tweetalige België van de negentiende eeuw en schreef mee aan de ideologische geschiedenis van deze moderne geïndustrialiseerde natiestaat. Al die facetten vragen om nieuw onderzoek vanuit hedendaagse wetenschappelijke inzichten. Er is geen reden te verzinnen waarom hedendaagse inzichten uit de geesteswetenschappen en de literatuurwetenschap niet bruikbaar zouden zijn om het omvangrijke oeuvre van Conscience te analyseren. Conscience vormt zelfs een bevoorrecht studieobject als prototype van een veel gelezen romanschrijver uit de Nederlandse en Europese literatuur van de negentiende eeuw, van wie het werk interessante en verrassende parallellen vertoont met andere culturele domeinen zoals de beeldende kunst en de muziek. Deze bundel wil hiertoe een bijdrage leveren.

Conscience's betekenis wordt veelal beperkt tot zijn faam als literator en zijn plaats in de literatuurgeschiedenis, in het beste geval, zowel nationaal als internationaal. Maar daarbij wordt vergeten dat zijn meest doorslaggevende rol zich op het vlak van de politiek en de Vlaamse natievorming bevindt. Lode Wils benadrukt daarbij nog eens dat Conscience in feite, en paradoxaal genoeg, een product is van de Belgische natievorming. Conscience was in de eerste plaats belgicist. Hij was ook een twintigtal jaren actief in de politiek. Hij trad in de publieke sfeer op tegen het verdrag van de XXIV Artikelen in 1839 en ten gunste van het petitionnement van 1840. Gaandeweg profileerde hij zich (en dat tot 1859 wanneer hij het politieke toneel verliet) tot spreekbuis van een groep onafhankelijke flaminganten die boven de katholiek-liberale partijstrijd de nationale eenheid binnen de Vlaamse beweging nastreefden.

Marnix Beyen analyseert de impact van Conscience op het Vlaams nationalisme als massabeweging. Die blijkt groter dan gedacht; hij beïnvloedde niet alleen het politieke bewustzijn van radicale Vlaams-nationalisten in de twintigste eeuw. Hij creëerde zowaar de basiselementen van een symbolisch universum dat ook een grote impact had op de verbeelding van politiek niet-actieve Vlamingen en op de hele Vlaamse beweging als dusdanig die op het einde van de negentiende eeuw ontwikkelde tot een politieke democratische massabeweging. In die zin toont Beyen aan dat nationalistische bewegingen in hun evolutie niet alleen aan sociale voorwaarden moeten voldoen (zoals Hroch aantoonde voor de ontwikkeling van nationale bewegingen in Europa), maar minstens ook aan culturele voorwaarden. In de Europese context is de

mobiliserende kracht van het door Conscience gecreëerde universum (met de leeuwenvlag, de leuzen, de goedendag etc.) uniek: hij ontwikkelde naar inhoud en vorm een multidimensioneel symbolisch universum waarmee een nationalistische massabeweging zich in de publieke ruimte kon manifesteren en legitimeren.

Christian Berg bewijst dat Conscience als Belgisch nationaal auteur in de loop van de negentiende eeuw ook een belangrijke functie had in de opbouw van de moderne Franstalige literatuur in België. Conscience fungeerde effectief als model van een Belgische unitair nationale auteur. Dit blijkt uit een analyse van een geschiedenis van de Belgische literatuur door Charles Potvin uit 1882. Daar blijft het niet bij. Camille Lemonnier manifesteerde zich als nieuwe nationale auteur van een modernistische literatuur in België, maar ook in die positionering speelde Conscience een rol. Na 1883 fungeerde Conscience niet meer in de Frans-Belgische literatuur, tenzij in het werk van Georges Eekhoud.

In zijn bijdrage brengt Paul Pelckmans de teksten van Conscience in verband met de literatuur- en mentaliteitsgeschiedenis. In zijn eigentijdse romans van na 1850 stelt Conscience zich meestal wantrouwig op ten opzichte van de moderne geïndustrialiseerde maatschappij waarvan hij de gevaren en valkuilen aanwijst. *De jonge dokter* is in dit opzicht een buitenbeentje. De roman is au fond een onvoorwaardelijke lofzang op de verworvenheden van de moderne geneeskunde die een einde maakte aan de onmacht van de oude geneesheer. Omdat de activiteit van moderne dokter nog in de lijn ligt van de premoderne barmhartigheid, was die minder bedreigd door de gevaren van het moderne individualisme. De promotie van het gevoel die in antropologisch opzicht verband houdt met het ontstaan van die moderniteit, krijgt dan ook de vrije loop in Consciences ‘tragerige’ romans. Ze dragen volledig de kenmerken van de succesrijke Europese sentimentele roman. Omdat hij in *De jonge dokter* de ‘weldaden’ van de moderne geneeskunde zo sterk onderschreef, kon hij zelfs – zij het even – de typische ‘sentimentele’ ingrediënten als de twijfel en de onzekerheid in de intrige duidelijk aan bod laten komen.

Pieter Verstraeten en Dirk de Geest vragen aandacht voor het specifiek literaire karakter van het vroege werk van Conscience, en vooral van zijn meesterwerk *De Leeuw van Vlaenderen*. Ze nemen afstand van wat men meestal voetstoots aanneemt, namelijk dat Conscience geen individuele personages maar louter typen in een nationale heldenroman heeft neergezet. Ze spreken dat tegen door, naast de gekende traditionele aspecten, ook het zoekende en

experimentele karakter van zijn roman te verkennen. Conscience wist zijn personages wel degelijk een individueel profiel te geven, waarmee hij overigens een stap zette richting moderne roman.

Adelheid Ceulemans en Jan Dewilde ten slotte bespreken de genetische, literaire en musicologische aspecten van een weinig bekend ambitieus muziekproject van Conscience. In 1867 schreef hij een operalibretto voor de componist Karel Miry, die zeer actief was in het Gentse cultuur- en toneellevens, op basis van een romantisch verhaal uit 1840, 'De pelgrim in de woestyn'. De opera *De dichter en zijn droombeeld* ging in 1872 in première. Op het colloquium werd de lezing opgeluisterd door Mathis Van Cleynenbreugel (tenor) en Hannah Aelvoet (piano), die 2 aria's uit de opera brachten.

Naast de lezingen van het colloquium publiceren we hier ook een ingezonden bijdrage van Luc Renders, een analyse van *Batavia* (1858). Deze roman verheerlijkt de overwinning van de Nederlanders op de Javanen en de uitbouw van het Nederlandse koloniale rijk in Oost-Indië. De roman is een ode aan de Nederlandse handels- en ondernemingsgeest, het kolonialisme en de morele superioriteit van het Westen. Conscience voegt er ook nationalistische waarden en motieven bij. Renders plaatst de roman in een nieuw daglicht door die ook te lezen als een promotie van de koloniale plannen van de Belgische koning Leopold I.

2. DE LEEUW LEEFT! HENDRIK CONSCIENCE IN EUROPEES PERSPECTIEF

Het tweede luik van de viering, 'De leeuw leeft! Hendrik Conscience in Europees perspectief' vond op gepaste wijze plaats in Brussel, de stad waar Conscience vanaf 1868 zijn laatste vijftien levensjaren doorbracht. Hier werd in het kader van een internationaal symposium ruime aandacht besteed aan de Europese verspreiding en receptie van Vlaanderens meest vertaalde auteur ooit. De grote internationale bekendheid en populariteit die Conscience genoot gedurende de negentiende eeuw staat in een schril contrast met de marginale belangstelling die hem sindsdien te beurt valt. 'De leeuw is van zijn sokkel gedonderd,' kopte Manu Van der Aa in *De Morgen*, naar aanleiding van de tweehonderdste verjaardag, 'maar wie maalt erom?' Zijn oordeel vond een echo in de woorden van Marc Reynebeau, die in zijn slotwoord op het symposium verkondigde dat *De leeuw van Vlaenderen* lang niet meer 'leeft', maar dood is, morsdood. Als hij dan al 'leeft', dan enkel als mythe, als 'de man die zijn volk leerde lezen'. Of in aan de eigen tijd en cultuur aangepaste

adaptaties voor de film of het theater, of in de vorm van strips of andere jeugdbewerkingen.

Dat is ooit anders geweest. Daarvan getuigen de vele vertalingen die in de loop der jaren van Consciences oeuvre zijn gemaakt. Met name tijdens de periode onmiddellijk volgend op zijn definitieve doorbraak in de Vlaamse letteren met *De Leeuw van Vlaenderen* (1838) is de verspreiding van Conscience in het buitenland meer dan opmerkelijk: vanaf 1840 tot aan het einde van de negentiende eeuw was Conscience zonder twijfel Vlaanderens meest succesvolle literaire exportproduct. Die brede verspreiding is ten dele goed gedocumenteerd, zeker wat de ons omringende landen betreft. José Lambert (1980) en Herbert Van Uffelen (1993) wezen allebei reeds op de 'sleutelpositie' van Conscience in de receptie van Nederlandstalige Vlaamse literatuur in respectievelijk Frankrijk en Duitsland, met name in de periode 1840-1890. Het is daarbij opvallend hoe snel de internationale verspreiding van Conscience op gang kwam. De belangrijkste, initiële katalysator in die verspreiding is de Duitse bundeling van de drie nouvelles, 'Hoe men schilder wordt' (1843), 'Wat een moeder lijden kan' en 'Siska van Roosemael' (allebei 1844) in *Flämisches Stilleben* (vertaling Melchior von Diepenbrock, 1846). Via die vertaling vonden de drie verhalen nog hetzelfde jaar hun weg naar Groot-Brittannië als *Sketches from Flemish Life* (vert. Nicolas Trübner; 1846), naar het Italiaans als *Vita domestica dei fiamminghi* (vert. Tommaso Gar; 1846) en naar het Pools als *Co matka Snésti mûze* (verschenen in Praag in 1846). De moralistische toon van deze nouvelles met hun geïdealiseerde uitbeelding van het eenvoudige volksleven, doordrenkt van wat een Engelse recensent in *Douglas Jerrold's Shilling Magazine* ooit betitelde als de 'primitive simplicity and goodheartedness' van de Vlamingen, sloegen onmiddellijk aan bij de kleinburgerlijke waarden van de negentiende eeuw en stonden garant voor een brede populariteit: hoewel de kritische ontvangst van zijn werk niet altijd even lovend was, werd Conscience gelezen door alle lagen van de bevolking (Wellens 1983). De succesvolle verspreiding van *Flämisches Stilleben* zorgde ervoor dat ook andere werken van Conscience weldra van de buitenlandse persen rolden. De Duitse vertaling van *De leeuw van Vlaenderen* (1838), het werk waarmee Conscience tot op heden wordt vereenzelvigd, verschijnt eveneens in 1846, maar in andere landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, laten de vertalingen enige tijd op zich wachten (1855) om vervolgens herhaalde malen succesvol terug te worden uitgegeven.

Er tekent zich evenwel een tweede piste af waarlangs het oeuvre van Conscience zich in Europa verspreidde. In Frankrijk, waar de drie nouvelles die aan de basis lagen van *Flämisches Leben* nooit als dusdanig vertaald werden, wordt

Conscience voor het eerst opgepikt door de jonge uitgeverij van Michel Lévy Frères. Maar vooral op aangeven van Alexandre Dumas, wiens *Conscience l'innocent* (1861) zich openlijk schatplichtig verklaart aan *Conscience De loteling* (1850), wordt Hendrik Conscience plots een begrip in het zo dominante Franse culturele veld van de tweede helft van de negentiende eeuw. Precies door de aandacht die Dumas op Conscience vestigt, verspreidt het oeuvre van Conscience zich daarna vrij snel via Franse tussenvertalingen over de grenzen heen en bereiken zijn teksten Portugal en Spanje.

Via dit dubbele Duits-Franse spoor vonden *Conscience's* werken vervolgens ook hun weg naar Scandinavië en Centraal- en Oost-Europa, tot in Rusland toe; en via de Engelse en Spaanse vertalingen bereikte het werk de Verenigde Staten, Latijns-Amerika en zelfs de Filipijnen. Deze bundel biedt een panorama van de receptie van Conscience in Europa en daarbuiten.

In tegenstelling tot Herbert Van Uffelen (1993) die het succes van *De Leeuw van Vlaenderen* in Duitsland verklaart op voornamelijk economische gronden, wijst Jan Ceuppens in zijn bijdrage op het belang van de ideologische toe-eigening van het werk door de zogenaamde 'pangermanisten' van de negentiende eeuw en de door hen 'aangevoelde of gewenste' cultureel-etnische verwantschap tussen beide naties. Die idee van nauwe verwantschap komt vooral tot uiting in de 'weinig subtiele' manier waarop *Conscience's* roman op paratekstueel niveau bij tijden werd geïnstrumentaliseerd als een onmiskenbaar teken van Duits-Vlaamse samenhang tegen het verderfelijke 'Franzosenium'.

De Franse receptie wordt in twee bijdragen verder belicht. Lieven D'hulst onderzoekt de rol die Conscience en zijn vertalers hebben gespeeld als mediators die via discursieve en institutionele ingrepen niet enkel hebben bijgedragen tot de vervlaamsing van de Belgische negentiende-eeuwse literatuur maar ook tot de internationale verspreiding van die 'vervlaamste' literatuur. Kim Andringa van haar kant verdiept zich in de massale verspreiding van Conscience in feuilletonvorm in de Franse algemene en geïllustreerde pers, in een poging om het grote succes van de auteur in Frankrijk te verklaren. Precies door die feuilletonvorm maakte Conscience naam als een ware volkschrijver maar werd hij door de gevestigde Franse literaire kritiek 'ietwat neerbuigend en vanuit politiek oogpunt vooral afkeurend gezien'.

De specifieke leescultuur die samengaat met de commercialisering van de literatuur in de vorm van het feuilleton (in krant of tijdschrift) en allerhande goedkope uitgaven voor jongeren, ter alfabetisering van de ongeletterde

arbeidersklasse, of gewoon als ontspannende stationsroman, vormt ook de kern van Koen Calis' bijdrage, die ons tot buiten de grenzen van Conscience receptie in Europa voert: uit de Amerikaanse receptie van Conscience, nauw gelieerd aan de Engelse receptie, blijkt eens te meer hoe Conscience's bewonderenswaardige poging tot volksverheffing en de daarmee gepaard gaande politieke toe-eigening vrij snel heeft geleid tot een marginalisering van zijn eigen positie binnen het literaire bestel – zijn eigentijdse populariteit ten spijt.

De Zuid-Europese receptie wordt onder de loep genomen in Elisenda Saguers bijdrage over Conscience in Spanje. Ook daar presenteert Conscience zich in eerste instantie als volksschrijver, maar werd hij aanvankelijk ook door de Spaanse intelligentsia gekoesterd, zoals blijkt uit de positieve appreciaties die Conscience ontving in de toenmalige Spaanse literaire kritiek. Eenzelfde evolutie zien we in Italië. In zijn overzicht van 150 jaar Conscience-receptie in Italië besluit Roberto Dagnino dat ook daar Conscience aanvankelijk werd ingehaald door uitgeverij die mikten op een ontwikkeld lezerspubliek, maar dat gaandeweg hij steeds meer werd uitgebracht (door overwegend katholieke uitgeverij) voor een breed lezerspubliek – voornamelijk vrouwen en arbeiders. Zoals in menige andere plek in Europa, speelden zedenschetsen als *De arme edelman* en *Houten Clara*, daarbij een belangrijke rol.

Petra Broomans gaat in op de 'vertraagde' receptie van Conscience in het Noorden. Dat die pas opvallend laat op gang kwam, rond het einde van de negentiende eeuw, wijt zij aan een geval van 'transnationale romantiek': *De leeuw* kon pas de grenzen oversteken op het moment dat in Scandinavië dezelfde opvattingen heersten ten aanzien van het belang van een eigen nationale taal en literatuur. Tevens suggereert zij dat de markante afwezigheid van een Zweedse vertaling te wijten zou kunnen zijn aan het feit dat in de dominante Zweedse cultuur, in tegenstelling tot Noorwegen en Finland, de taalpolitieke nood ontbrak om de eigen taal en cultuur bevestigd te zien.

Bij dit alles mogen we ook de receptie dichterbij huis niet vergeten. Ton van Kalmthout gaat dieper in op de beeldvorming van Conscience in Nederland en neemt daarvoor als graadmeter de relatie tussen Conscience en de Leidse filoloog Matthias de Vries. Hij komt tot het besluit dat de Vlaamse auteur vooral werd gewaardeerd als schrijver van novellen, maar dat hij voor de historische roman te licht werd bevonden. 'Te katholiek, te Vlaams, en te gering van statuut, zowel maatschappelijk als letterkundig', luidde het kieskeurige oordeel in Nederland, aldus Van Kalmthout. Maar ook in Vlaanderen bleef Conscience niet van harde kritiek gespaard. Philip Vermoortel

onderzoekt de paradoxale status van een schrijver die zijn volk leerde lezen, maar thans door dat volk niet meer gelezen wordt, en oordeelt dat auteur en volk een gedeelde verantwoordelijkheid dragen voor de vergetelheid waarin de schrijver, ondanks zijn canonieke status, is beland. Schiet Conscience als ‘vertellend’ romancier tekort in vergelijking met buitenlandse coryfeeën als Dumas en Dickens, dan is het voorzeker ook zo dat zijn ‘volk’ hem (en bij uitbreiding het hele negentiende-eeuwse literaire erfgoed) tot op heden met weinig begrip en respect bejegt.

Ten slotte, in heel wat Europese landen ‘overleefde’ *De leeuw* in de twintigste eeuw in de vorm van talrijke bewerkingen voor de jeugd. In zijn analyse van enkele Vlaamse jeugdbewerkingen benadert Jan Van Coillie *De leeuw van Vlaenderen* als een typisch ‘ambivalente’ tekst, een tekst die werd geschreven voor een ‘dual audience’ van volwassenen en jeugd. De potentiële aantrekkingskracht van het werk voor de jeugd als (ont)spannende avonturenroman enerzijds en als moraliserende historische roman anderzijds dient echter geactualiseerd te worden met inachtneming van de zich voortdurend vernieuwende tijdsgeest, wil men de beoogde morele waarden op overtuigende wijze kunnen overbrengen. Dat vergt soms verregaande ingrepen en er wordt, in de woorden van Van Coillie, bij tijden ‘aan de klauwen van de leeuw flink gevild’.

De bijdragen aan het symposium en aan deze bundeling vormen een belangrijke aanzet tot een grootschaliger onderzoek naar de Europese verspreiding van de werken van Hendrik Conscience en in het bijzonder van zijn meest iconische werk *De Leeuw van Vlaenderen*. In 2013 ging een ambitieus NWO-internationaliseringsproject van start onder de titel ‘*Het is niet onopgemerkt gebleven. An International Network Studying the Circulation of Dutch Literature (CODL)*’, een samenwerking tussen COMENIUS (de Vereniging voor Neerlandistiek in Centraal-Europa), het Huygens ING, de KU Leuven en de Eötvös Loránd Universiteit (Boedapest). Daarin zullen internationaal samengestelde werkgroepen zich buigen over de Europese receptie van een tiental klassieke werken uit de Nederlandstalige literatuur. Naast de *Liederen* van Hadewych, *Elckerlyc*, *Lucifer* (Vondel), *De Historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart* (Betje Wolff en Aagje Deken), *Max Havelaar* (Multatuli), *De stille kracht* (Louis Couperus), *Op hoop van zegen* (Herman Heijermans), *Kaas* (Willem Elsschot), *Oeroeg* (Hella Haasse) en *De helaasheid der dingen* (Dimitri Verhulst), zal ook een werkgroep zich verder verdiepen in de bredere receptie van *De leeuw van Vlaenderen*. Er is nog leven voor Conscience!

Literatuurlijst

- Arents, P.** (1931). *De Vlaamse schrijvers in vertaling 1830-1931. Proeve van bibliographie*. Antwerpen: Standaard Boekhandel.
- Conscience, H.** (2012). *De Leeuw van Vlaenderen. Of de slag der gulden sporen (1302)*. Uitgeg. door Vanhoutte, E. Antwerpen/Brussel: Letterenhuis/ASP.
- Dasnoy, A.** (1948). *Les beaux jours du romantisme belge*. Brussel: Editions JaRic.
- De Ridder, M.** (2008). *Ouverture 1912. Literatuur en Vlaamse Beweging aan de vooravond van de Grote Oorlog*. Antwerpen: AMVC-Letterenhuis.
- Grossey, R.** (2012). 'De Moor en De Leeuw.' *Zuurvrij*, 22 (juni 2012): 83-90.
- Hermanowski, G. en H. Tomme.** (1961). *Zuidnederlandse literatuur in vertaling 1900-1960. Bibliografie*. Hasselt: HeideLand.
- Keersmaekers, A.** (2009). *Hendrik Conscience. De Muze en de Mammon*. Gent: KANTL.
- Lambert, J.** (1980). 'De verspreiding van Nederlandse literatuur in Frankrijk: enkele beschouwingen.' *Ons Erfdeel*, 23: 74-86.
- Pauwels, J.** (2004). 'Album op de Leeuw van Vlaenderen. Hendrik Conscience en illustrator Edward Dujardin, 1851.' In Pauwels, J. (red.), *Gheprint tAntwerpen. Het boek in Antwerpen van de vijftiende tot de twintigste eeuw*. Kapellen: Pelckmans: 105-120.
- Pelckmans, P.** (2004). 'De weerwolf kan lezen!' Over Conscience's *Geschiedenis van Graef Hugo van Craenhove*. In De Isaerdt, P. & De Schepper, M. (red.), *Letters in de boeken. Liber amicorum Ludo Simons*. Kapellen: Pelckmans: 339-346.
- Raxhon, P.** (1999). 'Hendrik Conscience en de Franse revolutie.' In Deprez, K. & Vos, L.(red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*. Antwerpen-Baarn: Houtekiet: 81-88.
- Saguer, E.** (2007). 'Enrique Conscience. Het overweldigende succes van de schrijver Hendrik Conscience (1812-1883) in Spanje.' *Neerlandica Extra Muros*, 45/2: 1-12.
- Simons, L.** (1997). "'Hij leerde zijn volk lezen.'" Conscience: een groot schrijver of een mythe?' In Wauters, K. (red.) *Verhalen voor Vlaenderen. Aspecten van het Vlaamse fictionele proza tot aan de Tweede Wereldoorlog*. Kapellen: Pelckmans: 11-32.
- Tollebeek, J.** (2002). 'De cultus van 1302: twee eeuwen herinnering'. In Van Caenegem e.a. (red.), *Feiten en mythen van de Guldensporenslag*. Antwerpen: Mercatorfonds: 194-239.
- Tollebeek, J.** (2004). 'Conscience's niemandsland. *De Leeuw van Vlaenderen*, de natie en de geschiedenis'. In Delsaerdt, P. & De Schepper, M. (red.), *Letters in boeken. Liber amicorum Ludo Simons*. Kapellen: Pelckmans: 329-338.
- Van den Berg, W. & Couttenier, P.** (2009). *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Vanhecke, J.** (2012). 'Wie tekende de leeuw? Mogelijk plagiaat van Gustaaf Wappers.' *Zuurvrij*, 22 (juni 2012): 91-96.

- Vanhoutte, E.** (red.) (2002). *De ene Leeuw is de andere niet. Zeven maal De Leeuw van Vlaenderen herlezen*. Antwerpen: AMVC.
- Vanhoutte, E.** (2012). 'Hendrik Conscience als marketeer van eigen werk.' *Zuurvrij*, 22 (juni 2012): 97-103.
- Van Uffelen, H.** (1993) *Moderne Niederländische Literatur im Deutschen Sprachraum 1830-1990*. Niederlande-Studien 6. Münster/Hamburg.
- Verschaffel, T.** (2001). 'De kwade faam van Hendrik Conscience.' *Ons Erfdeel*, 44/4: 553-569.
- Wellens, O.** (1982). 'De kritische receptie van Conscience in Engeland.' *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 36, 259-271.
- Wauters, K.** (2012). *Hendrik Conscience. Van geboorte tot Leeuw 1812-1838*. Antwerpen/Brussel: Letterenhuis/ASP.